

FALFESTMÉNYEK, ÜVEGKÉPEK

ÍRTA FIEBER HENRIK

I.

örösfői Kriesch Aladár nem csupán nálunk, de a külföldön is mint legszámtalozottabb freskóművész szerepel. Megértése a nagyközönség számára nagyon nehéz, mert a legpuritánabb, a leginfranzigensebb freskóművelő. Kriesch a megismert igazságnak elszánt harcosa. Mihelyt tisztába jött a freskó stílusával, nem törődik sem a hivatalos körök kegyvesztésével, sem a nagyközönség idegenkedésével. Mint erőslelkű, magányos lélek járta utatlan utait. És érdekes, hogy mégis akadt minduntalan egy-egy megértő lélek, aki azután energiájának egész megfeszítésével kivívta számára a hivatalos megbízatások egész sorozatát. A parlamenti bülféterem, a zeneakadémia, a marosvásárhelyi kultúrpalota, a színiakadémia őrzik remekműveit, legújabbban pedig az egyházművészet terén a zebegényi templom, a váci Csáky-sírtemplom, a temesvári szeminárium jeleskednek alkotásaival.

Kriesch már ősidők óta rajongó szeretettel csüngött a falfestésen. Az olasz, primitív mesterek őszinte szerete, kedélyi rokonsága; az ünnepélyes nyugalomnak, a csendes monumentalitásnak lélekből való bámulása és beszívása egészen átalakította a modern művész könnyed stílusát és lelkületét. Ehhez járult nála is, mint annyinál jobbainknál, a mult századi materializmusnak csödjé; a lelkiségnek megáhitása, a tiszta életnek mélységes átérzése, az evangéliumi igazságnak életté való kivirágoztatása. Hosszas vergődés és férfias belső tusakodás után átesik a tolsztojizmus sokban téves, de tagadhatatlan tiszta erkölcsi légkörén és hamisítatlan igazságot szomjazó korszakán; majd „Bibliás emberré” lesz, az aurea legendát ábrázolja, Kempis hangulatának elragadóttja. Így emelkedik fel a durva élet salakján a teremtés harmonijának megérezésére és élvezésére. Nehéz volna nála kiegyenlített lelkületű embert találni, akinek szívében oly otthonos volna a nagy szablat nyugalma. És lelkületének ez a csodálatos csendje kitűnő összhangban cseng össze a freskó technikai és stílári sajátosságával: a rendületlen nyugalmat lehelő monumentalitással. Hiszen lehet freskót másként is elképzelni, de talán mégis ez a legmegragadóbb válfaja. Kriesch freskója elé leül az ember és belemerül isteni hangtalanságába; minden vihar és szenvedély elül; minden lelketgyötrő, égető, kínzó probléma

elcsitul; a csendes-óceán nesztelen ünnepélyessége vesz körül. Nem szereti az erős akciók ábrázolását, ami máris vérbeli freskófestőtermészetét bizonyítja, akinél a tartalom a technika lassúságával összhangban áll. Ellenben a lelki elmélyedés, a magábamerülés, a csendes szemlélődés, az elmélkedő léleknek látszólagos semmittevése, az értekek elnyugvása, az ünnepélyes várakozás nagyfontosságú eseménye, a szertartásos együttes szépsége megragadja lelkét és ecsetjére kívánkozik.

Kriesch legérettebb, legkiforrottabb s azért az átlagnak megértésre bizonyára a legnehezebb alkotása a temesvári szeminárium dísztermének két hatalmas falfestménye. Bizonyára nemcsak megértés, korát legalább húsz évvel megelőző előrelátás, új művészeti értékek higgadt mérlegelése, a régi és új benső összefüggésének gyökeres felfogása, de szinte heroikus bátorság is kellett ahhoz, hogy Glaffelder püspök Kriescht hívta meg a terem díszítésére. El lehetett készülvé a higgadtabbak fagyos tartózkodására és a temperamentusabbak elégedetlenségére. De erős lehetett a hite, hogy ezen remekművek idővel mégis megértésre találnak és a magyar műtörténelemnek határcövekező alkotásaiként fognak szerepelni. Kriesch ugyanis a művében összefoglalta mindazt, ami a freskófestésben a legszubtilisabb, talán a legdesztilláltabb esszencia, a finomságok raffinaltsága mellett az ősz-szüzi, a legnaivabb asszisi egyszerűség, a legünnepélyesebb igénytelenség. Csupa ellentmondásnak látszó tulajdonság egy minden kultúringeren és csömörön átesett gyermekded lélekben, egy oroszlanerejű, de orfeuszi, szelidítő hangokat leső nagyhatalomban. A koncepció nagyarányúsága páratlan egyszerű kifejező eszközök mellett; mélységes lelki telítettség szunnyadó csendességgel. Történelmi époszt alkotó cselekmény mesteri egyszerűségű köntösben; szín és rajz hajszálpontosságú kiegyenlítetttségben. A fő-kép a csanádi egyházmegye alapítását rajzolja. Kimondani is félelmetes a közelmult annyi csúfosan elsült történelmi festménye után. Nem csoda, hogy a túlzó művészek és esztétikusok már e műfaj jogosultságát is kétségbevonják. Párisig kell elmennünk, hogy szellemrokonára akadjunk.

Kriesch freskóinak beiktatása a fejlődés folyamatába ma még nagyon nehéz, főként a mult dicsőítőinek örökös ellenkezése folytán, akik minden művészt csak haló porában juttatnak elismeréshez és korlátlan dicsérefhez.

Gróf József rajza.

Zeichnung v. J. Gróf.

Országos Széchényi Könyvtár

Mindig a sírkövek és emlékszobrok leleplezésénél fedezik fel a pótolhatatlan veszteséget.

A kápolnában egészen más dallam zeng fel erőteljesebb tónusokban. Nagy Sándornak a diadalívre festett homlokképe nem a freskótechnikát használta fel, hanem egy egészen új módszerrel, Keim-féle festékekkel kísérletezik, amelyekkel száraz falra lehet festeni s azután üvegoldatos permetezéssel rögzíti meg a fedőfestéket. Előnye az, hogy nem kell oly gyorskezüséggel dolgozni, mint a freskónál, többszöri átfestést, több réteges felrakást győz s azért több rajz- és színbeli szabadságot biztosít. Természetes tehát, hogy stílusa is egészen más mint a freskóé. Nem monumentalitásra való törekvés, nem nagystíliú kifejezés a cél, hanem intim, kedves dekoratív kép, mely inkább a lélek gyengédebb érzésvilágát akarja rezonálásra bírni. Nem lép fel nagy igényekkel, de nagy művészi érték rejtőzködik a szelid, behizelgő, inkább csendes megilletődést, elandalgást, ha szabad mondanom, vallásos ábrándszöveget gerjesztő

előadásmód alatt. Míg a díszteremben visszafojtott orgonabugás zsong végig a freskófalak mentén, a kápolnában pianissimo kamarazene ejti mámoros elmerülésbe a lelket. Messze földön ily gyönyörű színpompát nem lehet találni, ami az új technika sajátja, ha művészember varázsolja ki belőle. Nagy Sándor megtette. De számolt a freskóval való közeli rokonsággal, a normális jelleggel és a statikai erősség illúziójával. Csupa elevenesség, mozgalmasság, életörömmel teltség az ábrázolás és mégis valami titokzatos nyugalom árad szét a mérsékelt plasztikai, választékosan kiegyensúlyozott síkdíszítés folytán.

Kriesch és Nagy művészi versenyre keltek, melyben semmi része sincs az epés irgyságnak, ellenben közös a lélek harmóniája és a művészet bensőséges szeretete. Gyönyörű költői verseny, nem mindennapos látvány. Mindkettőnek egyforma marékka kell szórniuk a pálmát és babért.

Glaffelder Gyula püspököt pedig örök elismerés illeti, mert művészi megértésével és

lelkes szeretetével nem csupán egyházme-
gyéje, hanem a magyar művészettörténelem-
nek könyvébe is egy ragyogó lapot illesz-
tett be.

II.

A modern formaérzék evolúciójának tipikus képviselője ismét Nagy Sándor lehet. Valaha megundorodva hazug kultúránktól, a multszázadi művészet külsőségeken csüngő irányától lélekben befelé fordult és egész erejével rávetette magát a lelkiség kiemelésére, a gondolati és érzelmi világ mélységeiben való gyöngyhalászásra. Szellemi testvéreket keresve túlment még a preraffaeliták világán is, le a trecento szelleméig, ahol a forma természetesen valami, de mégis jelentéktelen; ellenben a szellemiség, a lelki élet felszív és kiszív minden testiséget, felemészt minden formai tökéletességet, aszkétikus nemfőrdöm-
séget, számon kívül hagyja a teremtés formai szépségeit; anachoréta aszoftsága törli a testet, hogy minden földi felett szellemi megtisztultságban uralkodjék a lélek. A viaskodás kora volt ez, melyben levált lelkéről a materializmus minden salakja. Ezen tisztító tűzben való átváltozáshoz hasonlóan korábban állt a nagy-
közönség legidegenebből művészetével szemben. Üvegfestészetében nyoma sincs ezen hősi viaskodásnak, mert akkorra már megtalálta a lelki egyensúlyt a külső formai szépség, a látható, teremtett világ csodás harmóniája és a lélek belső szépsége között. Mintha a megdicsőült lélek kelt volna ki a tisztító tűz kohójából. Már a velencei magyarház ablakain, Attila lakomáján, hol férfias erő, hol nőies báj csengenek össze szépséges akkorddá; a Nemzeti Szalonban a magyar leány darázsderekára és ringó természetére költ megragadó verset; a marosvásárhelyi képeken fündérnépmese-stílusban festi meg a formás, üde magyar asszonyt, pöttöm gyerekek elvarázsoló puha lágyságát és kerekded teltségét; a lipótmezei kápolnában hirtelen orgona-hangnemen állítja be szentjeit, akiken a hit komolysága, hieratikus ünnepélyesség, uralkodói fönség ömlik el a legszertartásosabb tónusban; Temesvárott pedig a megdicsőült szentek valóban a mennyei király udvarának formailag is kifogástalan tagjai; Szt. Alajos a szűzies, de nem nőies báj és lelki mélység kivirágzása; Szt. Gellért a főpapi szigorúság és vértanui hősiesség apoteózisa; Szt. István a királyi fönség szimbóluma; Szt. Péter az elgondolkodó aggkor és lelki bánat megindító típusa; Szt. Leó a pápa szellemi fönségének ünneplés kinyilatkoztatása; asszisi Szt. Ferenc a naiv bensőség elbájoló trubadurja; szalezi Szt. Ferenc a galambszelíd és mézédés-

szavú egyházfő vonzó alakja; Xav. Szt. Ferenc az apostoli munka után elhagyatottságban haldokló, de a mennyei fényességben már megfürdő lélek költői képe. Csupa mély-
séges lelki tartalom, folyton változó, az eszmének megfelelő művészi forma kíséretében, mely csupa erő és gyengédség, csupa báj és lelkiség, ellágyulás, elernyedés, keresettség, édeskedés, stílustalanság nélkül. Modern formaérzékünk kielégülést nyer, a stílus pedig technikai tökéletességéből nem veszít semmit. Különös ereje a figurális ábrázolásoknak szerves összefoglalása az ornamentális rész-
szel, ami vagy úgy fonódik össze, mint a rózsaindák szövedéke, szinte nehéz kiérezni, honnét indulnak ki, hol végződnek; vagy az ábrázolt alak lelki képének vetületei, mint Szt. Alajosnál a liliomos kert, Szt. Péternél a faszcináló szépségű violák, a bánat szimbolumai és asszisi Szt. Ferencnél a csodás ékességben pompázó madarak tollazata. Az ornamentika és alak vaskapcsos összeköttetésben állanak egymással, vagy szépséges keretek ölelik körül a darabokból álló füzéres ábrázolást.

Kriesch Aladár a temesvári szeminárium dísztermének ablakainál teljesen mellőzte a figurális részt, mert nem akart hatalmas freskóinak konkurrenciát csinálni, a figyelmet a két főfal domináló akcentusától elterelni, azért tisztára ornamentális ablakokat szőtt bele nagystíliú kompozíciójába. Ezen ornamentum alap gondolata virágszirmokból és levelekből sarjad ki, de egészen a keleti szőnyegek erőteljes átsziliválására emlékeztető módja szerint síkdíszítéssé terül szét és minden tolakodás nélkül, részletkidomborítás elkerülésével, csupán színeinek melegével és rajzának csodálatos gazdagságával virágfüzérként köti össze a terem két freskós főfalát. És Petőfi szerint bejárhatjuk akár az egész földet és átbujhatunk minden műtörténelmen, őseit sehol sem találjuk. Róth mester pedig ismét ott settenkedik Aladin bűvös színlámpájával az ablakok mögött.

A leggazdagabb aratás ígérkezik a színházterén. Ne úgy értsük, mintha szédületes gazdagságú modern színpályáinkra gondolnánk, mert azzal már tisztában vagyunk, hogy a technikának ez a haladása semmi előnyt nem nyújtott az üvegfestészetnek, sőt majdnem halálát okozta. A régi mesterek alig egy oktávnyi színnel rendelkeztek és éppen ez a színszegénység adta meg a színbeli monumentalitásnak alapját, ami tudniillik mindig az egyszerűségben rejlik. A XIX. század, amely az üvegfestészetbe is igyekezett belevinni a színeknek minél nagyobb változatosságát, végül is szomorúan tapasztalta, hogy a szegény gazdagok közé került.

Egyrészt az egyes színek szédületes számú fokozataival, másrészt a zománcos ráfestéssel, vagy mindkettőnek egyesítésével kép-szerűsége főrekedett s vele veszett a nagysíflúság, a távolból való egységes hatás. Tehát nem a gazdag színbeli változatosság, hanem az új színharmóniák adják a modern üvegfestészetnek eredeti zamatját. Színérzékünk fejlettebb, sőt újabb kombinációkra is képes, amit a középkoriak nem láttak, vagy nem tudtak volna elviselni. Így például kék mellett a zöld a régi emberre nézve szinte érzékelhetetlen finomság, mert a kék elnyeli vagy ilti a zöldet; míg a mi érzékenyebb felfogóképességünk finom élvezetet talál benne, ha kellő valeurben vannak tartva. Szintúgy a kék és sárga lehetlenségszámba ment volna régente, míg nekünk a sárga izzó melegét csak fokozza. Azonfelül színfelfogásunk közelebb áll a XIII. századéhoz, mint a XIV. századbelihez, mert összefoglalóbb, mélyebb, egymásra sugárzó fények kiegyenlítésére alkalmasabb.

Az üvegfestészet eljutott tehát virágzásának egy újabb fázisába, amely nekünk mindenképpen egyenlőnek mutatkozik a régi nagy idők szellemével. Igazunk van-e? A történelem fogja eldönteni.

A modernek tisztára művészi érzéküktől vezetve rátaláltak a középkori ösvényre és ismét törvénykönyvükbe iktatták a régi technikai elveket: az apró üvegekből kialakuló mozaikszerűséget, a kémiai lecsapódásoktól meg nem tisztított (antik) színes üvegeket, a vasoxidnak kizárólagos alkalmazását rajzolásban és az üveg testességének fokozására. Ám míg idáig eljutottunk, majdnem százados küzdelmen kellett átvergődnünk. Senkisésem akar egy csipetnyit sem levonni a pionirok érdemeiből; mindenki elismeréssel adózik a Zettlerék emberfeletti erőlködésének; senki sem vonja kétségbe műtörténelmi, főként fejlődéstörténelmi jelentőségüket; de műveiknek középkori értelemben vett abszolút művészeti becse nincs.

És itt most igazságot kell szolgáltatnom egyik mesterünknek, aki mindenkor a legelső vonalban küzdött. Róth Miksa, a régistíltü üvegfestő, aki innét-onnét négyszáz év óta,

talán elsőnek érdemli meg ismét az üvegfestő „mester“ nevet, ami nem a mi lapos felfogásunk szerint való iparost jelent, hanem a régi maestrot, a kézműipar grand'art-rá való finomítóját. Egyetemi katedrákon ülőket megszegyenítő műtörténelmi és művészeti intelligencia, művészetének ékesen beszélő akadémikus szószólója, mesterségének szerelmese, rajongó lélek, szóval középkori céhmester. Lyka K. az üvegfestészetéről írt tanulmányában nem is tud mást megemlíteni mint Róthot, mert benne látja az üvegfestészet terén történt minden lépésnek első követőjét és minden vívmánynak sokszor még a külföldet is felülmúló kifejlesztőjét. Szó sincs róla, nálunk is akadnak becsületes főrekvések; de az a folytonos tökéletesedési vágy, az a minden valódi haladást megérző és megvalósító törekvés, az áldozatoktól sem való visszariadás, a mesterségnek multjába való szakférfiúi elmélyedés, a régieknek szorgalmas tanulmányozása, senkiben sem jelentkező oly öntudatossággal, mint benne. Nem mintha valami új találmánnyal lepte volna meg a világot. Ami öntudatosan, de többnyire még öntudatlanul forrong a szellemi világban, Róthnak műtörténelmileg és technikailag élesen képzett szemét el nem kerüli és lázas tüzzel zavarja őt az experimentálás útján a legszebb eredményekhez. Hiába van Nagy Sándor csodálatos rajzkészsége, izzó színlátása, ha nincs ekvivalens megértője, kivitelezője. Ehhez pedig nem elegendő az ügyes mesterember. Nem kisebb mesterség ugyanis a művésznek már előre szuggerálni a színlehetőségeket, azután a kapott színvázlat után megtalálni egy hatalmas ablaknak színbeli valeurjeit, az egymás mellett levő színek egymásra sugárzó hatását, az árnyékolás mértékét. És Nagy Sándor még oly otthonos lehet az üvegfestészet minden titkában, nem sejtethi a rendelkezésre álló üres lapokban rejtőző úgynevezett fogyatékoságokat, melyeket Róth egy örvendező „Heuréka“ kiáltással emel ki ezrekremlő üvegtáblái közül és oly csodás nllanszokat teremt, hogy a tervező művész is csak ujjongó örömmel fogadhatja elvégre mindig csak vázlatos színeképleteknek, de tökéletes színálmának megvalósítását.

Gróf József rajza.

Zeichnung v. J. Gróf.